

Vestmannen.

Nr. 7

Bergen 20. september 1990

6. årgang

Fusa-gjenta som vart distriktslækjar i heimbygdi Dr. Kari Øpstad - eit 100 års minne

Av Ludv. Jerald

Fyrste møtet i Vestmannalaget denne hausten vert halde på Bryggens Museum torsdag 20. september kl. 19.00. Det vert eit minnemøte for dr. Kari Øpstad frå Fusa, ei kvinne som sette merke etter seg på so mange måtar. 4. oktober er det 100 år sidan ho vart fødd, og bygdefolk frå Fusa og Samnanger vert med på minnemøtet for henne i Bergen. «Vestmannen» hev i dette numret artiklar som gjev eit bilet av Kari Øpstad og av det bygdesamfundet som var bakgrunnen hennar.

Dr. Kari Øpstad. Det er eit namn som skaper gode minne hjå mange. I dei bygdene og byane der ho hadde lækjarpraksis, og andre stader der ho ferdist. Og no 4. oktober er det 100 år sidan ho vart fødd. Ho var Fusa-gjenta som vart distriktslækjar i heimbygdi, uvanleg dugande, uvanleg tiltaksam og hjelpsam. Ein idealist som alltid var trufast mot sine hugmål. I Fusa der ho var distriktslækjar i so mange år vart ho som ein institusjon. Ho kom seg fram til dei sjuke både landveges og sjøveges, jamvel um det i hennar tid var skralt med samband, og mange veglause gardar.

Ho var fødd på garden Øpstad i Fusa 4. oktober 1890. Tidleg synte ho uvanleg gode evnor. Ho gjekk Fana Folkehøgskule, deretter gymnas, og i 1923 tok ho medisinsk embetseksperten på Universitetet i Oslo. Ho vart kandidat på Rogaland Sykehus i Stavanger, var deretter kommunelækjar i Samnanger, som på den tidi hørde til Fusa lækjardistrikt. Ho var i Samnanger frå 1924 til 1931. Då drog ho til Sarpsborg

Dr. Kari Øpstad
(Teikna av Oddvar Storli)

der ho var privatpraktiserande lækjar til 1938.

Då vart ho utnemnd til distriktslækjar i heimbygdi Fusa. Ho starta 1. august 1938, og ho heldt fram til 1962. Då var ho 72 år. Men ho var ungdomleg og arbeidsglad, so ho tok eit vikariat for distriktslækjaren i Laksevåg. Og deretter opna ho privat lækjarpraksis i Bergen. Lækjarkontoret var på Finnbergåsen på Minde. Ei sers dugande kontorsyster og hushjelp hadde ho i Inger Storli, sambygdingen som hadde vore med henne i arbeidet i Fusa òg.

Kari Øpstad døydde brått den 26. august 1974. Ho var ute for ei trafikkulukka. Ho skulde kryssa gata i nærlieken av lækjarkontoret, og vart påkjørt. Ho levde berre nokre timer et-

ter den hendingi. Men det fortel mykje um personlegdomen hennar at ho skal ha sagt til dei som stelte henne at dei skulde ikkje lasta bilføraren for hendingi. Det var min feil! sa Kari Øpstad.

Ho hadde god arb med seg frå ei tradisjonsrik bygd. Og ho var verksam og offerviljug, ho tok på seg organisasjonsarbeid for saker som ho trudde på og brann for. Det galdt helselagsarbeid, fråhaldsarbeid for born og ungdom, arbeid i sundagsskule, og arbeid for målreising. I Bergenstidi si var ho millom dei mest trufaste på møte og samkomor i Vestmannalaget. I Samnangertidi si vart ho innvald både i heradsstyret og i soknerådet. Dermed vart ho den fyrste kvinna som kom med i eit heradsstyre i Midhordlandsbygdene. Ja, i 100-årssoga um det kommunale sjølvstyret (1837 - 1937) er ho den einaste ilag med 654 menn som hev site i heradsstyri i desse bygdene!

Faneordi «Kristendom og norskdom» var ein realitet for Kari Øpstad. Og ho var konsekvent. Ho heldt seg til kyrkja og til den tradisjonelle målreisingi, på Ivar Aasens grunn.

Då ho so brått vart burte, vart det kjent at ho 3 år tidlegare hadde skrive sitt Ervebrev. Og det testamentet er eit klårt vitnemål um at kristendom og norskdom var eit program for henne. Ho hadde bygt seg eige hus, «Friborg» på Opsal i Fusa. Det skulde seljast på vanlege vilkår til høgstbydande, likevel med det atterhald at under elles like vilkår skulde den som kunde ettervisa å ha stade i fråhaldslag i minst 10 år hava fyrsteretten.

Deretter heiter det i testamentet, som ho hadde fenge advokat Eng Eikelund i Bergen til å skriva: «Når alle ut-

Til side 2

Fusa-gjenta som vart distriktslækjar. .

Frå side 1

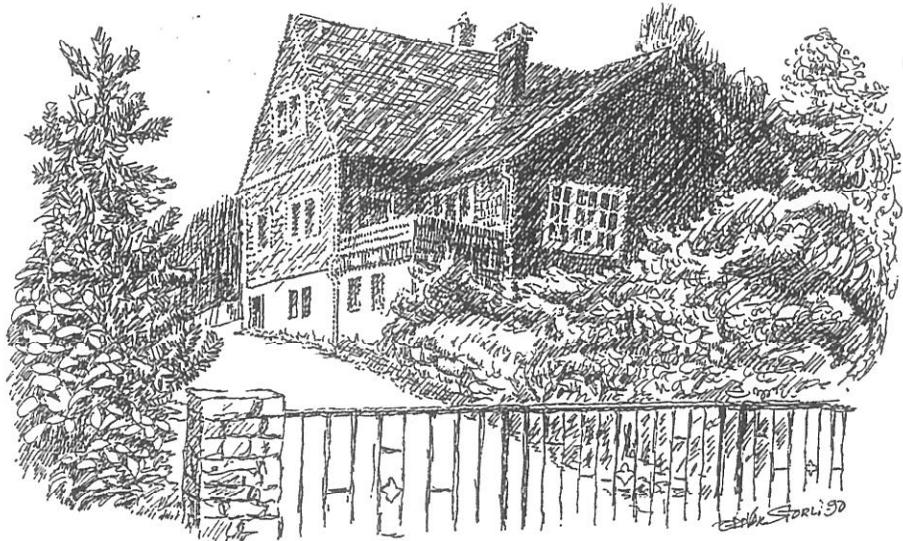
Barndomsheimen på Øpstads

(Teikna av Oddvar Storli)

gifter til gravferd og gravgmæle er betalt, skal det som er att delast i two. Ein halvparten skal gå til Det Norske Misjonsselskap, Ø. Korskirkealmenning 9, Bergen (Krinskontoret). Den andre halvparten skal avsetjast til ein fond som ber namnet. Dr. Kari Johanne Øpstads Nynorskfond. Rentone (avdråtten) av fondet skal kvart år utetlast til det eller dei lag, som hev i sine lover at laget skal arbeida for at det nynorske målet fær att dei klangfulle informene som Ivar Aasen nyttar. Dersom ingen lag fyller dette vilkåret, skal når 10 - ti - år er gjengne frå avferdsdagen, heile sumen med rentor gå til Det Norske Misjonsselskap. Fondet skal stå under styring av Fusa overformynderi.»

I åri etterpå hev det ifrå dette store fondet kome verdifulle tilskot til norskkomsarbeid på klassisk grunn. Millom anna er mange bøker utgjevne med tilskot ifrå Øpstadfondet.

Kari Øpstad vart 84 år gammal. Og ho var i lækarpraksis til sin siste levedag. Mange takksame pasientar kan fortelja um dugleiken hennar. Og um umsuti ho synte. Var det folk som ho visste hadde vanskeleg økonomi, slo ho av på lækarhonoraret. Eller ho tok ikkje noko. Og når det galdt hjartesakene hennar, var ho raus. Dei som arbeidde saman med henne i fråhaldslag og andre samskipnader kan fortelja um korleis ho og Inga Storli dekka bord i doktergarden for lagsfolki. Ho skapte trivnad og hyggja, og ho var ikkje nøgji på kva det kosta. Hjartelaget var med i alt det ho gjorde.

«Karistovo» heimen som Kari Øpstad fekk bygt seg på Opsal i Fusa. Ho kalla heimen sin «Friborg».

(Teikna av Oddvar Storli)

Og i okkupasjonstidi var ho sjølv sagt å finna i motstandsrørsla. Ho vart jamvel fengsla av tyskarane, men slapp ut att. Ein ung jødegut som var på røming fekk bu hjå henne i doktergarden i mange månader. Og frå Fusa kom han seg yver til Sverige, og vart berge.

Ho hadde kunstnargivnad òg. Pasientar som trong sting med nål og tråd etter uheppor kunde vera trygge hjå dr. Øpstad. Ho var netthendt, og i ledige stunder broderte ho, og sauma fin hardingsaum. Porselensmåling dreiv ho òg. Og ho var talefør og skrivefør. Tidt var ho talar i lyd og lag, og i dei lagi ho styrde var ho inspiratoren. Ho hadde eit vake sosialt og nasjonalt

samvit. I boki «Soga for Fusa, Hålandsdal og Strandvik» hev ho skrive ein artikkel um helsestellet. Der gav ho ei levande skildring av kor hjelpelause folk var i tidlegare tider, fyrr det var organisert lækjartjenesta. Trass i gamle husråder stod folk hjelpelause når fårlege farsotter herja. Operativ hjelp og fødselshjelp var det smått med. Ein mannsalder i gamle dagar var dirfor berre 30 år. Medisinsk forsking, vaksinering, lækjarar, jordmødrar og sjuksesystrar, betra hygiene, upplysningsarbeid og anna hev gjeve den store snu-naden. —

Og i dette arbeidet med å snu alt til det betre var dr. Kari Øpstad med. Ho var aktiv og ihuga. Ho åtte ei merkeleg utstråling, ho var upplødd for det ho trudde på. Og offerviljen hennar kjende mest ikkje grensor. Både i heimbyg-

di Fusa og andre stader i landet er det mange som er takksame for at dei fekk den lukka å møta idealisten Kari Øpstad, og å læra henne å kjenna.

Ho åtte ei bergfast tru på at det nyttar å strida for det ein hev kjært. Ho kunde gjera Anders Hovdens diktarord til sine:

No vil me vinna vår eigen heim,
og finna etter vår fagnad.
Eit folk som tullar i framand sveim,
det fær ein vesalmanns lagnad.
Di vakne, alle fuglar små!
Ris upp or lange dvalen!
Og tonebåra sælt skal gå
av song igjenom dalen.

Vestmannen.

Vestmannen kjem til vanleg ein gong i månaden.

Bladpenger kr. 150,- for året.

Kan tingast på alle poststader og seinast frå «Vestmannen», Helge Liland,

5065 Blomsterdalen.

Postgiro: 4 25 63 92,
Bankgiro: 8401.21.43027

Utgjevar:
Vestmannalaget,
5000 Bergen,
Telefon (05) 31 79 29/31 31 16.

Bladstyrar:
Jostein Krokvik,
6143 Fiskåbygd
Telefon (070) 21 429

Forretningsførar:
Helge Liland,
5065 Blomsterdalen,
Telefon (05) 22 67 00

Sats/trykk:
Sigurd Olsen Boktrykkeri, Bergen

Vestmannen

Tilbod til nye tingarar

I samband med 100-årsminnet um dr. Kari Øpstads sender me dette numret av «Vestmannen» til mange i Fusabygdene som ikkje er tingarar. I dei bladi er det lagt inn postgiroblankettar til bruk for dei som vil tinga bladet.

Me kjem med dette med eit tilbod til nye tingarar. Stjorni i Vestmannalaget hev gjort vedtak um at bladpengane på Vestmannen aukar til kr. 150,- frå kommande årsskifte. Dei nye som no sender tinging på bladet for 1991, saman med kr. 150,- på postgiro eller bankgiro, fær bladet fritt tilsendt for resten av 1990.

Vestmannen er no inne i 6. årgangen. Bladet er skipa avdi me skyna at det var turvande å vera aktivt med i vernet um klassisk norsk mål, det målet som dr. Kari Øpstad og vilde verna. Ho skipa det Nynorskfondet som ber hennar namn og som skal gjeva hjelp til arbeidet med å vinna attende Ivar Aasens klassiske og klangfagre i-mål.

Det programmet gjeng Vestmannen hugheilt inn for. Og jamvel i rekkjone til Noregs Mållag er det no ein fylking av ungdomar som skynar kor viktig det er å verna det beste i norsk måltradisjon.

Me ynskjer fleire med i dette vernearbeidet. Og me ynskjer nye tingarar på Vestmannen velkomne.

VESTMANNALAGET

hev møte på Bryggens Museum torsdag 20. sept. kl. 19.00.

Minnemøte um dr. Kari Øpstad (100 år sidan ho vart fødd.) Talar av organist Johannes Skåthun, Sverre Sjursen, helsingar og upplesing.

Innbedne frå Fusa og Samnanger vert med på minnemøtet.

«Fram daa, Frendar»

Me høyrer at akademiet for det norske målet, Norsk Måldyrkingslag, etlar seg til å gjeva ut ei ny «Fram daa, Frendar» i 1991. Siste utgåva av frendeboek kom i 1989, ei innhaldsrik bok på 144 sider; skriftstyrar var Hallvard Bergwitz, lagsskrivaren i Norsk Måldyrkingslag. Når laget alt no emnar på ei ny bok, set me det i samanheng med at norsk måldyrkingsvilje er aukande.

«Fram daa, Frendar 1989» fær du framleis frå Norsk Måldyrkingslag, Postboks 2073 Grü, 0505 Oslo 5. Bok kostar 75 kronor, fritt tilsend. Der fær du òg rettleidingsheftet i god norsk målbruk, «Skriv norsk», som kostar 40 kronor.

Sogelærdomar

Det er eit sermerkt innhald i Vestmannen denne gongen.

Me hev two hovuduppslag. Det eine er hundredårsminnet for dr. Kari Johanne Øpstads. Ho skipa Dr. Kari Johanne Øpstads Nynorskfond, eit fond som er vedtektsbunde til å etla fondsavdratten åt lag som arbeider for «at det nynorske målet fær att dei klangfulle i-formene som Ivar Aasen nyttar.»

Fusa overformynderi steller med fondet i Kari Johanne Øpstads ånd. Med glede minner me um at Vestmannen høyrer til millom deim som hev note godt av fondsmidlane.

Det andre hovuduppslaget vårt er utgreining til Fridtjov Sørbø um fyresoga til Norsk språknemnd. Sørbø var ei drivkraft mot den tilsikta avnorskingi og målblandingi som var nedfelt i proposisjonen um Språknemnd i 1950, og han var ein av hovudtalsmennene mot desse planane på landsmøtet i Noregs Mållag same året, der hans syn fekk fleirtal. Talen hans vart prenta og fekk innverknad på ordskiftet i Stortinget um språknemndproposisjo-

nen. Nemndi vart sistpå utpeika, og som sume veit, gjorde ho seg sistpå heirostratisk kjend med framleggelsen til ny læreboknormal, der nemndfleirtalet tilrådde status quo i bokmål og store skadebrigde i nynorsk. Nemndi sprakk, og i røyndi hadde ho etter dette spela frå seg, endå ho formelt vart sitjande på eit slag skamkår nokre år til.

Utgreining til Sørbø vil me kalla eit historisk dokument i den målpolitiske soga. For dei fleste som hev vakse til etterpå, er det nok ukjent land, og me bed ikkje minst unge lesarar um å studera artiklane väl. Utgreining til Fridtjov Sørbø og fondet til Kari Johanne Øpstad var og er, på kvar sin måte, våpen mot den same avnorskande og kulturfrendslege tvangspolitikken i målvegen.

Vil me læra av fortidi, lyt me kjenna soga. Vonleg kann dette nummeret av Vestmannen vera til hjelp i so måte. Den som lærer av soga, gjer ikkje same mistaki um att.

J. Kr.

Litt um samferdsla og lækjartenesta i Fusa-bygdene i farne år

Av Trond Djupvik

Me klagar enno jamt over dårlege vegar, og over at ikkje fleire er bygde. Men vil me sjå attende, må me berre vedgå at mykje er gjort og at framgangen har vore stor. I det som her vert skrive er det ikkje høve til å gå lenger attende enn vel eit halvt-hundrad år. Nemleg frå den tidi dr. Øpstad var distrikts-lækjar i Fusa. Mellom Fusa

og Strandvik var det kome veg ved hundredårsskiftet til erstatning for vegen over fjellet mellom desse bygdene. I 1908 var det òg vorte veg til Eikelandsosen. Då dr. Øpstad kom til Fusa i 1938, var riksvegen Tysse-Eikelandsosen ferdig nokre år tidlegare. Hålandsdalen hadde bra med vegar, men

Til side 4

Litt um samferdsla og lækjartenesta . .

Frå side 3

der var ikkje veg til kvar gard. Og vegstandarden var ikkje å skryta av. Men serleg innan Strandvik herad, var det sjøvegen ein måtte ty til for å ha samband mellom bygdene.

Rett nok var der veg frå Sævareid til Henanger, og langs bygdi på Revnstrand. Likeeins ein vegstubb på Nordtveit. Men for å koma til Håvik, Sævareid og Engjavik, Baldersheim, Nordtveit, Sundvor med Lygres-pollen og vidare langs strandi til Biskopshavn ved grensa med Kvinnherad, måtte ein bruka båt. Det same var tilfelle i nordre luten av Fusa. Soleis Bogasgstrand på vestsida av Samnanger-fjorden. Dessutan Boga og Samnøy som ikkje fekk vefsamband ved Holmefjord før etter krigen. Alt vegdekke var grus, so slagholar var det jamt. Og i teleløysingi, som kunde vera ikkje berre om våpane, men og i mildvers-bolkar om vintrane, vart vegane svært oppbløytte og lite farande.

Fyrste bilen som synte seg på vegane her, kom i 1926. Og litt etter kvart auka då biltrafikken, både person- og lastebil-køyring. Noko ruteferdsla vart det òg. men den gjekk om Tysse-Trengereid til Bergen. Ferje-sambandet Fusa-Hatvik vart ikkje opna før i 1949.

Då dr. Øpstad kom til Fusa, hadde ho bil, og køyrd sjølv. Dette at ei

kvinna køyrd bil var eit sersyn på den tid. I krigsåri leigde ho for det meste drosje. Det var vel kanskje knipe om bensinen for henne som for andre. I samtalor med eit par av dei som skyssa henne både på sjø og land, har dei komme fram med ymse minne frå den tidi. Jakob Bakke i Strandvik hadde motorbåt frå 1938 til 1943. Mellom anna var han fast skysskar for dr. Øpstad. Og ho var aldri kvidafull. Fram skulde ho so sant det var farande på sjøen. Han hadde varme på i kahytta, og der sat eller låg ho i storm eller stilla. Vart det for mykje slingring, la ho seg på golvet. Det hende at dei låg verfaste, soleis på Sundvor eit heilt dørger. Ein gong ho kom til Lygre, var der mykje snø. Pasienten ho skulde til budde høgt oppe frå sjøen. Nokon skyss var der ikkje, men ho kasta stakken, lånte seg ei brok, og fram kom ho. Ein stad måtte ho over eit utmarkstykke der det gjekk kyr og beita. Ho hadde hunden sin med seg, og den vilde kyrne ha tak i. For å berga den, la ho seg på rygg og spaska og spente. Ho berga hunden, og kom seg til slutt gjenom ei grind.

Harald Storlid frå Skjørsand var sjåfør hjå drosje-eigaren, Anton Rein, og køyrd soleis mykje på dr. Øpstad. På turane ho hadde til sjøs frå Strandvik, hadde han valet mellom å vera med på båtturen eller å venta i bilen i Strandvik. Der var ikkje varmeapparat i bilen, so det vart kaldt å sitja der. Di-

for vart han ofte med på båten. Om ho var bodsend til ein pasient i ei bygd, var det gjerne fleire som hadde bruk for dokteren, so det vart seine dagen eller kveld før dei kom seg heimatt. Ein gong var det eit isflak i Sævareid-fjorden som skar hol i båten so han tok til å leka. Dei kom då fram og fekk sett båten opp i ei fjøra, og måtte få seg anna skyss heimatt. Landskugge kunde òg gjera det vanskeleg å finna fram langs strendene. Som nemnt kunde teleløysingi skapa vanskar for biltrafikken. Ein vår var Bakke med båten stationert i two vekor på Fusa som skysskar for dokteren. Ein mann som i 1956 hadde kjøpt seg ein ny Land Rover, vart då sett inn i dokterskyss nokre dagar.

Både Bakke og Storlid heldt fram det gode samarbeidet dei hadde hatt med dr. Øpstad, og at det alltid var gildt å skyssa på henne. Ho hadde ikkje berre omtanke for folk si helsa, men òg for økonomien. I fyrstning var det ikkje vanleg at folk stod i trygdekassa. Var det nokon ho visste sat trøngt i det, var ho rimeleg på honoret, og gjorde også gratisarbeid.

Mykje omskifte innan samferdsla vart det nok i den tidi dr. Øpstad praktiserte i Fusa, og meir etter kvart sidan. Det har det òg vorte for dei som trøng lækjarhjelp, og ikkje minst for lækjarstanden sjølv.

«Da va dan kjokka sjennhuo so bærga meg» Det var hardt å vera dokter vinterstid i gamle dagar

Av Lars Holdhus

Ein kald, blåsande vinterdag, med tett snödriv, kom Kari Øpstad og såg om eit sjukt barn hjå oss. Hugsar eg ikkje feil, så kom ho då frå sjukevitjing på ein fjellgard i Baldersheim-distriktet.

Nok er det: Det var uvegsamt der ho måtte fram, så ho vart henta og levert med hest og slede. På nedatt-turen tørna sleden mot ein stor stein. «Og eg for på hovæ i steinen, men da va dan kjokka, goa sjennhuo mi so bærga meg,» fortalte «Kario».

Drenjen te «Kario»

Ola Uglehus var blitt sjuk og sengeliggjande. Han hadde hatt «Kario» på visit, - men ho var tydeleg ikkje nøgd med tilstanden hans. Så nokre da- gar seinare, sende ho assistenten sin dr. Mørk (sjølv kalla han seg ein Lys Mørk) til Uglehus.

Han Ola hadde tydelegvis berga med seg i sjuk-sengi noko av hymøret og dei kvikke replikkane sine. Og då det var blitt klårt for han at «Kario» hadde sendt assistenten sin, kommenterte han det slik: «Å jasså, æ da drænjen te Kario so kjemæ i dag.»

«Æ da du so kjemæ i dag og.»

Ei litj jente var sjuk, og «Kario» var og såg om henne fleire gonger.

Då Kario dukka opp andre gongen, spurde så barnet: «Æ da du so kjemæ i dag og, æg truddæ da va man'n den so sku kobma i dag?» Kario: «Æg har ikkje nokon mann, æg.» Barnet: «Kvifor da då?» Kario: «Eg va vel ikkjæ fin nok, so da va kje nokon so velde ha mæg.»

Sølvnaglar i sidebeini

Jacob Hagen hadde fått det so for seg at det var noko svært gale med sidebeini. Han innbilte seg at: «De var så løse at de gikk om hinannen.» (Han Jacob var svært så dansk i dialekten sin, han hadde nemlig vært meget på anleggssarbeid på Østlandet).

Flere gonger møtte han opp på dokterkontoret og forklara «Kario» korleis denne skavanken burde ordnast. «Det må bores hull i sidebenene, og så to og to ben klinkes sammen med sølvnagler.»

Men han fekk ikkje dokteren med på denne gluppe ideen.

Siste gongen han møtte opp på dokterkontoret, var han slett ikkje edru, og då han vart avvist, var han arg, og slengde ut or seg: «Det må være noenlags smitte her i dette huset, for det har vært en gale lege her før!»

Nei, så sanneleg, det var nok ikkje alltid så greidt å vera Kari Øpstad!

Hognebeigen

Under krigen var Hogne Skaathun bakar i Eikelandsosen.

Det var ikkje så greidt å få gode brød av krigsmjølet, dei vart tunge, ofte med rårand, og la seg gjerne som rullar på brødkniven.

Og stakkars magane, dei fekk svi, - og vart ofte både sure og luftige. Bakar Hogne hadde mange gode kameratar i Eikelandsosen, og so gode kameratar var dei, at dei skydde ikkje å laga skjemtesoror om einannan: Og her kjem ei av sogene: «No har dokter Øpstad funne ein ny sjukdom som ho har kalla Hognebeigen.» (Med beig tenkjer ein her på omgangssjuke).

Dr. Øpstad gav inspirasjonen til barne- og ungdomsarbeid i Fusa

Avg Eldfrid Samnøy

Dette er jødeguten Edgar Brüchta. Bildet er teke i nærleiken av doktergarden.

Me som var born då dr. Kari Øpstad kom som distriktslækjar til Fusa, minnest henne med stor takksemd. Det arbeidet ho la ned for born og unge den tida ho budde på Fusa, sette djupe spor i alle oss som fekk nyta godt av det.

Dr. Øpstad var svært glad i born, og hennar evne til å få kontakt med borna, var noko utanom det vanlege. Ho «traff oss heime» og beint fram trollbatt barneflokkene når ho tala til oss.

Det finst ingen tvil om at dr. Øpstad var ein stor idealist. Ei av dei sakene ho brann aller mest for, var fråhaldssaka. I Fusa hadde det tidlegare vore ein fråhaldslosje som heitte Fusavarden, men den «låg i dvale» då ho kom hit.

Ho sette seg som mål å «blåsa liv att» i losjen, og dette gjennomførde ho på ein framifrå måte. I dette arbeidet var det viktig å nå dei unge, og den sikraste måten for å nå det målet, var å starta med borna. Difor gjekk ho i gang og skipa ein barnelosje.

Det var ikkje mange fritidssyssler å velja i for oss borna på Fusa den gongen. Tilboden om eit barnelag vart difor motteke med stor glede, så det var ikkje vanskeleg å få alle skuleborna på

Skjørsand og Fusa med i barnelosjen. I tillegg fikk borna i nabobygda, Vinnes, òg tilbod om å vera med. Såleis vart ungdomshuset på Fusa fullstappa av born på kvart einaste møte, og spør om me tykte dette var stas!

Det vart ein del undring på kva barnelosjen skulle heita. Sidan voksenlosjen heitte Fusavarden, var det sume som meinte at Vardevakt ville vera eit høveleg namn.

Men dr. Øpstad hadde si klåre meininger om kva namnet skulle vera.

Me gløymer aldri korleis ho la dette fram for oss. Ho fortalte frå Bibelen om senapskornet, det minste av alle fræ, som kunne veksa seg til eit kjempestort tre, om vekstvilkåra var gode. Eit slike frækorn skulle vår barnelosje vera, og «Senapskornet» vart namnet. Ho fekk oss til å kjenna dette som noko verdfullt og stort, som me på denne måten skulle vera med på.

Når eg no - etter ein 50-årsbolk - ser attende på dette, veit eg med visse at det verkeleg var eit slike verdfullt «senapskorn» ho sådde i barneselene til kvar og ein av oss. Det me der fekk av haldningar, kunnskap og livsvisdom, har kome oss til nytte og fylgt oss gjennom heile livet.

Det fanst ingen tvil i vår sjel om at det ho formidla om alkoholifta sine skadeverknader, var rett og sant. (Nyare forskning har seinare berre stadfestat det same). Ho kveikte i oss ein heilhuga iver etter å vera med og kjempa mot gamle myter, usanne fordomar og liberale haldningar til alkoholifta,

som berre er til skade for brukarane.

Dr. Øpstad lærde oss kunsten å skapa fest og glede utan skadelege rusgifter, og også her starta ho med borna. Den 17. mai 1939 laga ho eit arrangement for barnelosjen som ingen av oss kan gløyma. Ho hadde fått laga oss ei vakker fane. Med den i spissen ordna me eit langt barnetog til kyrkja. Etter gudstenesta fekk heile ungeflokkene plass i doktergarden, der festborda stod dekka med brus og herleg mat. Til slutt fekk alle ungane kvar sin stor sjokolade «til dessert».

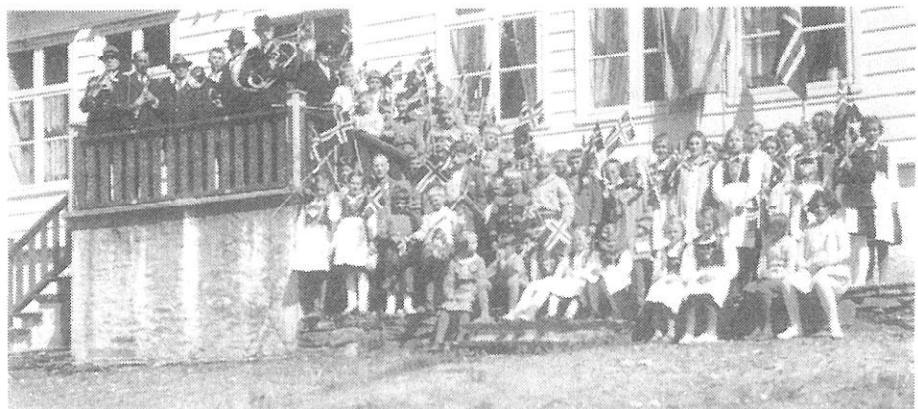
Me var ikkje bortskjemde med sotsaker, me som var ungar då, så denne serveringa tykte me var reint overdådig - Kva det kosta? Det har me aldri fått vita, for dr. Øpstad spanderte heile gildet. Ho hadde òg kosta den flotte fana vår i blått med gullbokstavar og snorer og duskar i «gull».

Men festen slutta så visst ikkje i doktergarden. No vart ungane oppstilt på nytt, og så gjekk ferda - til fots - til Vinnes bedehus, ca. 1 1/2 times gange. Dr. Øpstad gjekk sjølv ved sida av prosesjonen. Me svinga flagga våre og song fedrelandssongen mest heile vegen, så me vart vel nokså håse i røystene til me kom fram. Men trøytte trur eg ingen av oss var. Aldri hadde me opplevd ein slik 17. mai!

På Vinnes vart det ny fest med mat og program. Kjøpmann Johan Aksdal frå Bergen heldt festtalen. Det var glad song og feststemning som stod i taket.

Det leid etter kvart ut på ettermidda-

Til side 6

17. mai 1939. Barnelosje «Senapskornet» oppstilt ved trappa utanfor doktergarden på Fusa. Me ser dr. Øpstad i myrk drakt og studentluve øvst på terrassen saman med musikk-korpset.

Dr. Øpstads inspirasjon til . . .

Frå side 5

gen, og me laut bu oss på heimferd. Vegen heimatt var lang, men også det hadde dr. Øpstad hatt tanke for. Utanfor stod ein buss som skulle køyra alle ungane heim. - Det fanst ingen bussrute på våre vegar i den tida, så berre bussturen var for oss ungane noko heilt eksepsjonelt. Pengar hadde me ikkje med oss, men det trøngst ikkje heller. Det var ordna og betalt av same person: Vår barnekjære og idealistiske distriktslækjar! - Det var slik ho var!

For oss vart dette den einaste store 17. mai- feiringa me fekk oppleva i vår barndom. Året etter kom krigen, som sette ein stoppar for all 17. mai-feiring.

Men også under krigen fann dr. Øpstad på ein vri, slik at 17. mai vart markert kvart år i okkupasjonstida, og kvar gong med ei vakker festtilstelling i doktergarden, der ho som vanleg spannerte alt saman.

Overgang frå barnelosje til vaksenlosje overlet ikkje dr. Øpstad til det tilfeldige. For kvart kull som sluttar folkeskulen og vart konfirmerte om hausten, laga ho ein flott konfirmantfest i doktergarden. Dette markerte liksom at me var komne over i dei vaksne sine rekkjer. Dermed fekk me invitasjon til å byrja i vaksnelosjen. Etter det eg kan hugsa, var oppslutnaden 100%. Eg kan ikkje koma på ein einaste som ikkje tok imot dette tilboden.

Og dr. Øpstad var eit unikum når det galdt å finna på program som fengde dei unge. Ho kjende så mange og skaffa såleis svært flinke og inspirerande talarat til festar og tilskipingar.

Me tenkte ikkje lenger over at dette kosta noko, for me var vortne så vane med at ho alltid ordna det økonomiske, og sytte for hus og mat til dei tilreisande. Eg trur ho knapt nok fekk takk for det ho ytte av arbeid og direkte utgifter.

Om ho ordna det meste sjølv, var ho òg flink til å deligera oppgåvene og sysselsetja oss unge. Losjen vart såleis ein god skule for oss, me fekk læra å opptre både med det eine og andre. Men ho var nok den som hadde styringa med det heile.

Det heiter seg at ingen er feilfri. Om me skulle finna noko lyte med dr. Øpstad, måtte det vera at ho var så suveren, at ho beint fram gjorde seg sjølv uunnverleg. Losjen var dr. Øpstad. Ho heldt det heile saman, og dersom ho ikkje var til stades, kjende me at det vik-

17. mai 1940. Også dette året vart dagen markert i barnelosjen. Her er flokken oppstilt utanfor bedehuset på Foer i Fusa.

tigaste mangla. Ingen kunne fylla hennar plass.

Men arbeidet hennar bar frukter. Alkoholbruken mellom dei unge gjekk drastisk ned i åra etter at ho kom hit. Det vart etter kvart fleire og fleire ungdomar som sa nei takk til øl og dram. I tenåringsflokkane vart det nærmast sett på som simpelt og bortimot skamfullt å drikka seg full. I eit så lite og gjennomsiktig bygdemiljø, var det heller ingen som kunne «lura» seg til ein tår, utan at det vart oppdagat. Fråhaldsideen var vorten grunnfesta i vårt ungdomsmiljø. Det var ikkje lenger «tøft» å bruka alkohol.

Me har seinare lurt på korleis ho kunne ha tid til alt dette friviljuge arbeidet ved sida av distriktslækjaryrket. I lange periodar var ho den einaste lækjaren i distriktet, og jamvel om ho hadde ein assistent (turnuskandidat), fall mesteparten av ansvaret på henne. Det var henne ein laut ty til både dag og natt om noko stod på, og då laut ho ut, på sjø eller land, i allslags ver. Der ein ikkje kom fram med bil, laut ho vintersdagen køyra med hest og slede eller ta skiene fatt. Og ho sa aldri nei, kor trøytt ho enn var. Og like blid var ho.

Det hende ofte ho vart henta frå eit losjemøte eller ein fest avdi ho laut sjå til ein sjuk. I dag er det mange lækjarar og kontorpersonale som deler på det arbeidet ho laut gjera åleine.

Svaret på at ho kunne makta alt dette, må vera at ho hadde god helse, stor arbeidskapasitet og viljestyrke. Men idealisme og nestekjærleik må òg ha

vore ei sterk drivkraft. Og ikkje minst: Offerviljen var der.

Men det var endå ein viktig faktor til stades: Ho hadde ein trufast hjelpar som tente henne i alle desse åra. Det var Inga Storli. Når det galdt arbeids- evne og offervilje, må ho ha vore av same støyping som dr. Øpstad, og ho var svært allsidig.

Jamvel i krigsåra trylla Inga Storli fram rettar som sikkert kunne ha konkurrert med det Ingrid Espelid Hovig syner fram på skjermen. Seint og tidleg stod ho parat. Når dr. Øpstad hadde store festar eller tilstellingar, var det Inga som stod for både matlaging, servering, opprydding og oppvask. Ho må såleis ha vore den som kom sist i seng og var først oppe neste dag, kveikte i omnar og fekk det varmt i stover, læjkarkontor og venterom før ho laga frukost. Det var mykje overnattingsgjester og stort hus å halda. Men ho heldt alt reint og velstelt, hadde overskot og fekk tid til alt. Ho viste aldri nokon at ho var trøytt.

Dr. Øpstad skjøna og snart at denne dama kunne meir enn matlaging og reingjering. Difor lærde ho henne etter kvart opp i ein del innanfor sitt eige yrke, slik at ho kunne vera til hjelp der òg, når det kneip. Det vart meir og meir til at Inga Storli fylgte dr. Øpstad alle stader, også på sjukevitjing, ofte om natta. «Doktaren og Ingo» vart etter kvart som eit omgrep. Ein såg sjeldan den eine utan at den andre òg var der.

Me som budde her i bygdene under og etter krigen, har såleis både direkte

og indirekte njote godt av Inga Storli sin innsats, og me vil difor gjeva henne òg ei varm takk for alt ho ytte for oss. Kanskje først i ettertida har me fullt ut skjøna kor mykje ho var verd.

Då dr. Øpstad flytte frå Fusa etter fullført livsverk i ein alder av 72 år, fekk ho vel ikkje den takk ho eigentleg fortente. Eller sagt på ein annan måte: Det var vel inga takketale eller avskils-gåve som var stor nok til å romma all den takk ho var verd. Ho var ikkje berre ein distriktslækjar som hadde gjort si plikt og ytt sitt beste for alle pasientane. Ho hadde i tillegg gjort så mykje som medmenneske og gjeve så mykje av seg sjølv.

Ho var så trygg i seg, så heilstøpt, urædd og ekte tvers igjennom. Ho

hadde ein personlegdom og utstråling som gjorde henne vakker.

Ho var ikkje rædd for å hevda si mening, jamvel om ho stod i fære for å få motstandarar eller uvener. Det ho visste var rett, kjempa ho for, anten det var målsak, fråhaldssak eller illegalt motstandsarbeid i krigsåra. Fråhaldssaka var (den gongen som no) ei «varm potet», som vekte motbør hjå alle dei som lika å «nyta alkohol», mykje eller lite.

Men ho tufta sitt fråhaldsarbeid på nestekjærleik og medisinsk kunnskap om alkoholverknadene. Det streid mot hennar moralske legning å vera passiv der ho såg ho kunne gjera ein innsats.

Og ho tok store vågnader. Ikkje minst i motstandsrørsla i okkupasjons-

tida. I fleire månader hadde ho ein 11 år gammal jødegut, Edgar Brüchta, buande i doktergarden. Dr. Øpstad var ikkje den som veik undan når det vart spørsmål om å berge eit jødebarn som var etla til gassomnane i Tyskland. Han fekk bu hjå henne, og ei tid gjekk han på skulen saman med oss på Fusa. Etter ei tid lukkast det å få smugla guuten vidare til Sverige. Og dermed var han berge.

Namnet Kari Øpstad vil stå som ein lysande fakkel i Fusa-bygdene, der ho var fødd og oppvaksen, ja, som eit vakkert symbol på heilhjarta innsats for alt godt og humanitært arbeid.

Vestmannalaget heidrar minnet um dr. Kari Øpstad

Meisterspelemenn og kulturvernalar skal òg få hylling på lagsmøte

Stjorni i Vestmannalaget hev sett opp dette programmet for vinterhalvåret:

Torsdag 20. september kl. 19.00 på Bryggens Museum: **Minnemøte** for dr. Kari Øpstad (100 år sidan ho vart fødd). Talar av organist Johannes Skáthun, Sverre Sjursen og andre. **Ljosbilete** etter teikningar av Fusa-kunstnaren Oddvar Storli. Upplesing. Folk frå Fusa og Samnanger er innbedne, millom deim er ordførarane i både heradi.

Torsdag 25. oktober kl. 19.00 på Bryggens Museum (i samarbeid med Spelemannslaget «Fjellbekken»): **Minnemøte** for meisterspelemennene Anders Kjerland, Sigbjørn Bernhoft Osa og Torleiv H. Bjørgum. Talar av spelemannen Leif Rygg og formannen Ludv. Jerdal. Spelemennene Ingeleiv Kjerland Kvammen, Olav Kvammen og Leif Rygg spelar slåttar i harding- og vossatradisjon.

Torsdag 15. november kl. 19.00 på Bryggens Museum: Murmeister Ingvald Rognaldsen og forfattaren Christopher John Harris fortel um **reperbanar i Bergen** frå eit servore museumsmiljø og ein

rik tradisjon. Dei two hev saman med andre kulturvernalar ført ein seig kamp imot byråkratar og politikarar, serleg i vegsektoren. Og dei vann til slutt den seige kampen. Andre gode kulturvernalar vert innbedne til dette møtet.

Torsdag 13. desember kl. 19.00: Jolemøte i Fokus Bank, Festsalen i 9. høgdi. Forfattaren Gunnar Gilberg talar um «Rhododendron - ei slekt som trivst på Vestlandet». **Med fine fargeljosbilete.**

Torsdag 17. januar 1991 kl. 19.00 på Bryggens Museum: Varafomanne Leidulf Hundvin talar um nasjonalskalden Per Sivle.

Bladet «Tuftekallen» kjem på kvart møte.

Bladet **Vestmannen** fær mykje vellæte. Det er eit aktuelt måldyrkingsblad som alle bør lesa. Tinga det hjå Vestmannen, 5065 Blomsterdalen. Bankgiro: 8401.21.43027. Postgiro: 425 63 92. Det er godt målreisningsarbeid å stydja dette bladet. Vestmannalaget er utgjevar, skriv stjorni i Vestmannalaget i eit rundskriv til lagsfolki.

Fråhaldssaki og Kari Øpstad

I artiklar i dette numret av Vestmannen gjeng det klårt fram at millom dei ideelle sakene som dr. Kari Øpstad brann for var òg fråhaldssaki. Ho dreiv losjearbeid og ho var med i fråhaldslag. Det er òg kjent at ho var ei drivande kraft i Motorførernes Avholdsforbund, og at ho var med i lokallaget av M.A. alt i dei ári ho var lækjar i Sarpsborg.

Elverksjef Leif Grytøy i Fusa som tidlegare hev vore formann i M.A.-lokallaget i Fusa fortel til Vestmannen at distriktslækjar Kari Øpstad fann det truvande å arbeida for ei tryggare ferdsla då ho var komi heim att til Fusa. Og ho bad saman nokre som ho meinte måtte vera interessera i å vera med på å skipa eit M.A.-lag i Fusa. Det møtet valde eit interimsstyre, og Kari Øpstad var heilhuga med. Dei fekk òg studnad frå Bergen Avdeling av M.A., og 21. februar 1951 vart det bede inn til eit møte på Holdhus skule. Der møtte òg nokre M.A.-medlemer frå Bergen, og møtelyden sa seg samd i framleggset frå interimsstyret. M.A.-laget for Fusa vart skipa, og eit styre på 5 medlemer vart vald. Kari Øpstad var med i styret i dei første ári, og gjorde sitt til den gode starten. Alt fyrtre året vart 46 med i laget.

Kari Øpstad hadde lengst medlemsskap i M.A., og då ho fylte 70 år 4. oktober 1960, vart ho heidra med ein stor krystallvase. Og 19. mars 1961 fekk ho fortenstmedalja i sylv frå M.A., og diplom frå Fusa Avdeling av M.A. Ho var ein inspirasjon for oss alle, segjer Leif Grytøy.

Styret i NM

Etter landsmøtet i juli 1990 er desse med i styret i Noregs Mållag: Marta Østerås Falch, Trøndelag (formann), Synnøve Skjøng, Oslo, Ingeborg Donali, Oppdal, Aagot Opheim, Stavanger, Nils Moldøen, Hordaland, Per-Bjørn Pedersen, Rogaland, Knut Georg Nilsen, Telemark.

Varamenn: Aud Kirsti Pedersen, Tromsø, Kirsten Eikli, Oslo, Otto Frøland, Sunnmøre, Helga Robberstad, Rogaland, Ann Tove Storholmen, Trøndelag, Per Jordal, Hordaland, Halvdan Furholt, Vest-Agder, Dagfinn Wøren, Oslo.

Nynorskdiktar med utanlandske upphav

frie, stundom fyndord-liknande, og for det meste med ein klår bodskap.

I boki er teikningar ar bror åt forfattaren, Mario Baert, og Juanita Mazzarella hev sytt for formgjevingi. Eit stemningsbilete frå Lysefjorden sermerkjer bokpermen. Sverre Wetteland legg vekt på at boki fortener mange leسارar, både lokalt og vidare utetter.

Lauvås Forlag hev tidlegare gjeve ut bøker av Per Jan Ingebrigtsen, Paul Granberg og Sigve Lauvaas. Forlaget hev framleis att bøker av dei two sistnemnde, og du fær både desse bøkene og diktsamlingi til Wendy de Vries riimeleg frå forlaget.

Diktsamlingi hev fire bolkar med titlane **Impresjon, Vandringheim, Samfunnstankar og Barn**. Wendy de Vries tek upp eksistensielle problem i sume av diki, tema som avmakt og vonløysa, og gjenomgangstonen er kristen, med innslag at tankar frå det som gjerne vert kalla «New Age». Diki er rim-

Norsk språknemnd frå sigerviss skiping til rettvist nederlag

Framlegget frå riksstyret 17. mars 1950 um ei Norsk Språknemnd gjorde at målstriden kvesste seg til. Proposisjonen til Stortinget vart framlagd av kyrkje- og undervisningsminister Lars Moen frå Dovre.

Fridtjov Sørbø, den gong 24 år gammal og sambygding med riksråden, hev fortalt at det kjendest som eit vonbrot at framlegget kom frå ein gudbrandsdøl, som hadde site under lærestolen til Olav Aukrust og sjølv nyttet ein fin nynorsk. Sørbø hadde all vyrdnad for kulturpersonlegdomen Lars Moen, som sat på Stortinget frå 1928.

Men han visste samstundes at Moen alt i 1934 hadde tala i tinget um at «stridbukkane» ikkje måtte koma med i rettskrivingsnemndi. Framlegget um Norsk Språknemnd var eit steg vidare på den same vegen: Vilkåret for medlemsskap var at ein bøygde seg for det samnorske fyremålet.

Då Sørbø hadde lese proposisjonen til endes, stod det klårt for honom: Nynorsk mål er ikke i ein lagnadstime. Her lyt det mælast imot, her må det lysast til strid! Dei two skriftene «Målakademiet eller avnorskingsnemnd?» og «Nasjonal målreising eller politisk målblendning?» var ein lekk i denne kampen.

Sørbø lydde etter hjå formannen i kyrkje- og skulenemndi på Stortinget, lagtingspresident Jakob Lothe, um kva tid dei rekna med at saki kom upp til avgjerd. Lothe svara at nemndi vilde byrja med arbeidet sitt i haustseta. Det var betre di snøggare motleggi vart prenta.

På landsmøtet i Noregs Mållag i Ålesund 7.-8. juli 1950 rette Fridtjov Sørbø eit hardt åtak på framlegget til Norsk Språknemnd. Dr. Ingeborg Hoff, Hallvard Framnes og andre stod på same lina. Sørbø fekk fleirtal for ei fråsegn til Stortinget med uppmoding um å drygja med avgjerdi.

Talen på landsmøtet vart sidan auka og umvølt til ei utgreiding med tittelen «Målakademiet eller avnorskingsnemnd?» som 1950/51 vart prenta yver fleire nummer av målbladet «Austland» på Hamar.

Fridtjov Sørbø

I åri kring 1950 skreiv Fridtjov Sørbø fleire utgreidingar mot den offisielle samnorsk-politikken - i Austland, Samtiden og Morgenbladet. Sume av desse innleggi vart sidan utgjevne som eigne skrifter, millom andre «Målakademiet eller avnorskingsnemnd?» (1951) og «Nasjonal målreising eller politisk målblendning?» (1951 og 1952). Vestmannen prentar i dag upp att skrifti um målakademiet.

Seinare kom utgreidingi i ei serskild skrift som tidleg på vinteren 1951 vart send til alle nynorske tingmenn.

Det lyddest stendig at saki snart kom upp i Stortinget. Likevel drygde det heile til joletider 1951. Men då vart det eit hastverk utan like!

Kyrkje- og skulenemndi la fram si tilråding for tinget 24. november 1951. Ho vart prenta 10. desember. Presidentskapet sette saki på dagsordenen allereide 13. same månad. Dette var på kanten av reglementet for arbeidsmåten i Stortinget: Ei tilråding skal vera tilgjengeleg i minst 48 timer innan saki kjem upp til debatt.

Høgreføraren John Lyng gjorde framlegg um at dei venta med saki eit par vekor. Han tala m.a. um «den helt ekstraordinære berammelse av stortingsmøtet i dag». Tinget vraka fram-

legget frå Lyng, men ordføraren for mindretallet i kyrkjenemndi, Christie (h), påtala seinare i sterke ordelag det sereigne hastverket.

Bladet «Austland» hadde hausten 1951 sett opp teksten til ei ny avhandling av Sørbø med tittelen «Nasjonal målreising eller politisk målblendning?» Det var tanken at ho skulle bytast på fleire nummer av bladet. No måtte heile satsen leggjast i maskinen og skrifti prentast på dagen. Ein del av upplaget vart sendt som ekspressgods frå Hamar til Oslo 12. desember. Det var på hangande håret at utgreidingi nådde fram til debatten byrja i Stortinget 13.

Det frie ordskiftet hadde magre kåren tidbolken riksstyret sat med absolutt fleirtal i Stortinget.

Sidan kom utgreidingi etter kvart i «Austland» og til sist i ei serskild utgåve som vart kosta av Henrik Krohns legat og Vestlandske Mållag. Eit samandrag stod som kronikk i bladet «Nordeg» sumaren 1982.

Debatten i Stortinget 13. og 14. desember 1951 viste at mang ein tingmann hadde studera skriftene åt Sørbø og dr. Hoff sitt votum i plannemndi. Men samnorsken sat enno trygt i tankelivet hjå storfjøldi av målfolket på tinget. Vinstre-mennene Lothe og Røiseland var serskilt doktrinære, og veteranane Lavik og Svarstad frå Kristeleg Folkeparti øygna ikkje den minste føre ved framlegget til ei fast språknemnd. Langlo (v) og Bondevik (krf) hadde fagleg kunnskap og var meir kritiske.

Ordføraren for saki i kyrkjenemndi, Kristian Langlo, vedgjekk at han lenge var skeptisk til fyremålsparagrafen um samling på norsk folke-måls grunn. Han visste ikkje kor mange han hadde rádspurt um ei onnor og betre formulering. Talaren understreka at det må takast umsyn til at skriftmålet spelar ei større rolle enn fyrr. Nemndi skal ikkje driva ei mekanisk tilnærming, alt skal gjerast «på grunnlag av granskning i kvart einskilt spørsmål som kan koma opp». Langlo sitera fråsegni åt Knud Knudsens um at han vilda nå fram til eitt skriftmål ved å gå ut frå norsk-dansken og «ikke ligefrem af Folkesproget». Talaren hadde vel lagt merke til at departementet kom därleg ifrå si røyklegging av dette emnet i proposisjonen.

Ketil Skogen (v) var i røyndi ordførar for den gode målmannsflokken i tinget. Han tok serleg opp kritikken yver vilkåret for medlemsskap i språknemndi og fären for at fagfolk kunde taka politiske og ikkje saklege, vitskaplege umsyn. Skogen vona at dei var rakrygga, og han slutta med desse ordi: «I tillit til dette er det at eg røys-

Til side 16

toga - trekkbøile

Fridtjov Sørboe:

Målakademi eller avnorskingsnemnd?

(Etter utgreiding på landsmøtet i Noregs Mållag 1950)

I.

Då Ivar Aasen i 1850-åri sette upp ei normalform åt dei norske målføri, so nasjonalmålet etter kom i skriftleg bruk, opna han for ei frigjering som styrkte heimekjensla og trui på seg sjølv hjå bygdefolket og gav vokster-vilkår til rike ándsevnor.

Den nynorske reisingi hadde nok komme utan Aasen; ho brøyte seg veg med naturleg styrke og fylte eit åndeleg tomrom. Men det er ikkje truleg at ho hadde fenge same framgang utan honom.

Ivar Aasen visste vèl at målføri ætta frå gamalnorsk, og betre enn andre kjende han samanhengen millom bygdemåli. Difor kunde han frå fyrste und staka ut leidi.

Aasen såg einskapen i målføri, grunndragi dei hadde sams, og han åtte eit våke auga for dei beste formene som ulike landsluter kunde samla seg um. Dette vart ofte dei meir historiske, dei som låg nærest den gamle skrifttradisjonen.

II.

Difor er det so ulukkeleg at framleggat til fyremålsparagrafen åt Norsk Språknemnd einsynt talar um at nemndi skal fremja tilnærming millom dei two skriftmåli «på norsk folkemåls grunn». Mangt kan segjast vera folkemål.

Då Ivar Aasen reiste upp att målføri, «folkemålet», til skriftmål, nyttar han berre byggjefang som kunde halda riksmalet i hop. Det lyt alle gjera, som vil driva nasjonal målreising. Elles vert alt rot og inkjevetta.

Fyremålsparagrafen gjev ikkje trygd for at det berre vert teke upp or folkemålet/talemålet tilfang som verkeleg er norsk og samstundes høver inn i nynorsken.

At det kjem til å verta lagt ymist i ordi «på norsk folkemåls grunn», skal nok syna seg. I proposisjonen (St. prp. nr. 1/1950, Tillegg nr. 3, Kyrkje- og Undervisningsdepartementet) segjer departementet med reine ord at det er klår over fåren ved denne formuleringi. Likevel gjer det inkje for å bøta på dette og hindra utglidning.

Det kan vera skilde meininger um kva som løyner seg bak desse «dunkle

ords folderike toga». I ei stor nasjonal sak skulde det ikkje vera so.

Departementet segjer at det skynar ikkje kvifor «sume av dei menn som sjølve har vori med å arbeide på dette grunnlaget før, no finn det så reint ubruukeleg for det vidare arbeidet».

Nei, sjølvsagt gjer ingen det. Det er formuleringi me ikkje vil ha som ho er i proposisjonen.

I nynorsk er norsk mål etterreist på folkemålsgrunnen. Me meiner difor at tilnærmingi må koma frå bokmålet til nynorsk. Men dette fær bokmålsfolket stella med, gjennom dei beste diktarane og måldyrkarane sine. Å riva nynorsken sunder, so han skal høva inn i det norsk-danske målsystemet, er ikkje tilnærming eller samling på folkeleg norsk grunn.

III.

Ordet folkemål er for uklårt og upresist i fyremålsparagrafen åt eit akademi. Det kunde brukast med meinung for hundrad år sidan. Då stod målføri, det målet folket tala, i sterkt motsetnad til dansk skriftmål. Den gongen hadde ordet eit sakleg og røynelig innhold: Norsk mål slik det levde på folketunga kring i bygdene, ulikt framandmålet i skule, kyrkje og riksstyring.

Etter at folkemålet fekk att si skriftelege form i nynorsk, fører nemningi helst tanken i den leid at skriftmålet skal retta seg meir ljodleg etter talen - og då helst dei mest nedslitne målføri, serleg strandmåli austpå. Det tyder i so fall at nynorsken må byggja på eit nytt grunnlag, ikkje det han hev vore tufta på sidan Aasen sine dagar.

Å segja berre norsk folkemål er soleis inkje nok. Med det gjev ein fritt slag åt deim som vil øydeleggja det nynorske skriftmålet. Både øst og ben t.d. er ekte og rotnorske former i sume bygdemål, framvaksne på naturleg måte frå gamalnorsk. Ja, endå reine, innførde, danske former finst det nøgdi av i mange målføre. Men det er likevel klårt at desse two formtypane ikkje kan sleppa inn i nynorsk skriftmål.

Ein lyt halda seg til grunndragi i det norske målet, velja dei likaste formene som fell inn i eit system med samanheng, konsekvens og nasjonal serhått.

Gjer me ikkje det, kjem alt på rek, og norsk-dansken fær ein lett siger.

Eg tenkjer det er so det kjem til å ganga med norsk mål i den nye samrettingsnemndi, um ho ikkje fær andre og klårare fyresegner å arbeida etter. Ho kan sjå burt frå det som er **ålement norsk** og på den måten brjota nynorsken ned innanfrå. Likevel kan nemndi verja seg med at ho berre hev fylgt påbodet i fyremålsparagrafen um «tilnærming mellom dei to skriftmåla på norsk folkemåls grunn!»

Knut Liestøl skreiv nyst at «på ei rekkje viktige og aktuelle punkt vil det ikkje vera nokon tvil om kva er folkemål og kva kan føra til språkleg samling». Nei, det kan so vera, um ein skal leggja til grunn det som Halvdan Koht skreiv i stykket um «Ivar Aasen og det norske folkemåle»:

«Men det fans likevel mykje godt norsk mål i sjølve byen. På mange kantar av landet fans det overgang mellom det sermerkt norske og det som elles var dansk eller svensk... Enda hørte alt dette med til det norske folkemåle... Såleis har vi etter kvart vunni eit vidare syn på kva er norsk folkemål enn det Ivar Aasen hadde. Arbeidarregjeringa som fylgte etter bonderegjeringa har sett sine merke i måltanken òg.» (Arbeiderbladet 22.7.1950.)

Det er vel rett at Ivar Aasen tok i miss når det galdt einskilde detaljar i sume austnorske målføre. «Me gjera alle feil», skreiv han ein gong. Men enno hev me ikkje sett at Aasen på noko avgjerande punkt skulde ha teke andre former til målsystemet sitt enn deim han valde.

Skal den nye kunnskapen føra til at ein ikkje lenger tek umsyn til systemet i det norske målføreriket og leitar fram dei beste nasjonale samformene, men lèt alt ganga på slump, då vert det ikkje mykje att av nynorsk skriftmål. Alt vert rot som fyre Ivar Aasen si tid. Og me er ikkje lenger komne.

Eller det er sovore dei skal leggja til grunn, som Hans Eidnes, formann i Noregs Mållag, skreiv i Nynorsk Vekeblad 1949: «Det er det norske folkemålet som lyder i kvar ei skulestove i

Til side 10

Målakademi eller avnorskingsnemnd?

Frå side 9

bygdene våre og i byane med». Dette er mest som å lyda til Didrik Arup Seip. I ein artikkel «Norsk språk i dag» (By og Bygdelagsförbundet, hilser til Oslo by) talar han millom anna um formene jeg/eg, kommer/kjem, se/sjå, og segjer: «Alt er folkemål».

Når me ser korleis nemningi folkmål vert tolka og nytta, då er det berrsynt at fyremålsparagrafen ikkje gjev nynorsk skriftmål den trygdi det røynleg treng.

IV.

Me som er unge i dag tykkjer ikkje at ein tener norsk mål med å vraka den skriftnorm fløgvitet Ivar Aasen sette upp etter grannvåre etterrøknader i ulike målføre.

Sjølv austlending bøygjer eg meg gladeleg for t.d. vestnorske former, når desse fell laglegast inn i eit sams målsystem og høver best for alle målføre under eitt.

Det er på den vegen ein reiser upp att eit riksmål. Inkje med å sanka ihop og byggja på tilfellelege former kring i bygdene.

Um det so gjeld ord som vert lite nytta eller ikkje lenger finst i daglegtalen, må dei takast upp i nynorsk når det trengst. Då fær me heile ordskatten inn att i talet. Og me når ein gong det norske idealet.

Det segjer seg sjølv at skriftmålet ikkje kan taka berre ljudlege umsyn. Skriftformi femner vidare og hev fleire funksjonar enn talen. Fyremålsparagrafen trygdar difor ikkje at det vert teke rimeleg umsyn til skriftmålet i seg sjølv, til litteraturen og den nedervde tradisjonen.

Det nasjonale gjenombrotet i kunst og litteratur midt på 1800-talet skapte òg ei nytid for talet. Ei fonetisk rettskrivingsrørsle fylgde attpå i same færet. Men i våre dagar er vyrdnaden for skriftmålet aukande. Svenske fagfolk syner framme andre kläre døme på det. Nordmenn luntar nok snart etter. Og då var det godt um retningslinene for målakademiet ikkje var fastlæste på ein so einsynt måte.

Det er upplyst at ordleidningi um folkemåls grunn kom frå nynorsk-sida i plannemndi. Difor er det underleg å lesa det ein nemndmann, Alf Hellevik, skreiv i Syn og Segn 1945: «Nemnda som stelte med rettskrivinga 38 kunne ha spart seg mangt eit brigde og likevel nådd lenger i tilnærming mellom måla

om ho hadde hatt større ans og vyrdnad for skriftmålet.»

I same artikkel talar Hellevik um dei brigde som då vart gjorde i nynorsk. Han meiner at desse for det meste styrkte målsaki, men sannar at «dei uhedige følgjene etter kvart har vorti lettare å få auga på». Han legg so til: «Det må såleis koma ei attervingding, ikkje til Aasens skriftnormal, det ville vera ei lite realistisk tanke, men til dei prinsippa den byggjer på.»

Sant å segja tykkjest det meir enn vanskeleg å øygna eit aldri so lite ynske hjå plannemndi um å venda attende til dei prinsipp Aasen fylgde. Nemndi segjer berre «på norsk folkemålsgrunn». Korkje meir eller mindre. Det er ingi attervingding til prinsippiet å Ivar Aasen!

Den siste målbrigdenemndi braut i mangt nynorsk sunder utan at eit einaste norsk hovuddrag vart gjennomført fylgerett i bokmålet. Nemndi orsaka seg med at ho vilde gjeva nynorsk ein «breidare folkemålsgrunn»!

Det er visseleg tanken å halda fram med å forma nynorsk skrift mest etter nedslitne og utvatna målføre, serleg bymåli som hev for lite ålment norske drag. Byggjer me på deim, ber det beint ut i norsk-dansken. Difor er fyregnene åt målakademiet den største faren nynorsk til dessar hev møtt.

V.

Riksstyret talar høgmælt um norsk folkemål og læst vera bergingsmann for målsaki. Då skader det inkje å minnast at det største partiet aldri hev teke ei klår stode i målstriden.

Etter kvart som partiet voks ute i bygdene, alt sterkare år for år, tok det umsider målspursmålet opp til dryfting. Men leidarane hadde ikkje hug til å segja anten det eine eller det andre.

So hitta dei på ordet «folkemål» til samlingsmerke. Med det sa dei korkje norsk eller norsk-dansk. Og freden innan partiet var berga.

Dette politiske kompromissordet skal no setjast inn og forfuska målreisingi. I Helsinghefte til Knut Liestøl kallar Arne Bergsgård folkemål eit slagord.

Då Ivar Aasen brukte nemningi norsk folkesprog, såg han fyre seg grunndragi og systemet i alle norske målføre. For riksstyret tyder folkemål helst «det arbeidende folks språk», som dei segjer. Med andre ord: Talemålet åt folkefleirtalet i fabrikkstrøki rundt Oslofjorden.

P. A. Munch skreiv i 1848: Med den norske grammatikken åt Ivar Aasen skulde ein kunna venta «en Ophøielse af vort Folkesprog til Skriftsprog». Aasen var både sjåar og filolog. Og ein gaverik kunstnar. Difor kunde han gjera verk som varer.

I propositionen til Stortinget kryr det av namn på store og små målpolitikarar og filologar. Ivar Aasen er nemnd berre two-tri stader, og inkje sitera ein einaste gong. Han kunde vel ha eit og anna å læra Stortinget! At synsmåtane åt Aasen ikkje vert tekne med, er sermerkt for dette dokumentet.

VI.

«Alt Ivar Aasen lempa på visse punkt sin nynorske skriftnormal etter det dansk-norske skriftmålet på hans tid», fortel departementet. Dette er berre ei halv sanning.

Ivar Aasen tok umsyn både til svensk og dansk skrifttradisjon, men einast når det høvde med norske målover. Og det var ikkje vyrdnaden for grannemåli som låg attum, men tanken på det folket han vilde tena: Skrivemåten i landsmålet skulde ikkje skilja seg alt for mykje frå den ortografien folk var vane med.

Knud Knudsen er den store autoritten for departementet. Det heiter at han «klaga over at den andre flokken (Aasen-mennene) hadde for lite syn for verdet av fornorskingsarbeidet». Knud Knudsen gjorde nok ikkje berre det. Han ottast at nynorsk skulde sigra. Dét vilde han gjerne hindra.

«Det eneste råd som foreslår er det, jeg så tidt har forordet, dette, at motstanderne av «Landsmalet» gir det en medbejler ved at ta sig av det dansk-norske, historiske målstræv», skreiv han i si fyremåling til boki «Hvem skal vinne?» Landsmålet var nylaga, «om målstræverne æn så meget skryter av denne sine henders gjerning». Frå dette skrifte hermer departementet mange andre ting. Men ikkje desse settningane!

I 1850 skreiv Knud Knudsen at han ville nå fram til «vort nye Skriftsprog ved at udgaa fra det brugelige Fælles-sproget». Og endå høver Knudsen inn i folkemålsplanane åt det kongelege norske kyrkje- og undervisningsdepartementet!

Det er i røyndi lina åt Knud Knudsen riksstyret ynskjer å velja for godt. De-

Til side 11

Målakademi eller avnorskingsnemnd?

Frå side 10

departementet skulde heller leggja seg på hjarta ordi åt P. A. Munch: Trass i all «Ord- og Form-Ombytning» Knudsen driv, vert resultatet berre «et i Overfladen norvagiseret Dansk», og ikkje norsk i ånd og sanning. Set me krefte ne inn på denne lina, då gravlegg me samstundes den nasjonale måltanken.

VII.

Etter § 4 i framlegget er det eit vilkår for medlemsskap i akademiet at ein hev same målpolitiske syn som riksstyret og er viljig til å tvinga dei two skriftmåli ihop etter departementet si uppskrift.

Det var ille nok at departementet valde ei so einsidug plannemnd. Dr. Ingeborg Hoff segjer med rette at nemndi var utan konsekvente målfolk. **Dei** var med vilje haldne utanfor.

Men endå verre er det at riksstyret held fram i same leidi, når det gjeld valet av medlemer til akademiet. Det er meiningslaust å stengja ute folk som hev eit anna syn på målspursmålet enn riksråden. Same kor store fagkunnskapar dei hev um målet, eller kor rik givnad dei hev til å bruka det, utestengde vert dei.

At ei fast vitskapleg og litterær målnemnd her i landet skulde arbeida etter politiske retningslinor, det hadde til denne tid vore utenkjeleg.

Riksråden viser til stortingsvedtaki frå 29. mai 1934 og 25. juni 1937, der ordi um tilnærming på norsk folkmåls grunn er tekne med. Kva hev dét med denne saki å gjera? Den gong galdt det eit politisk målbrigde. No skulde me få ein sakkunning institusjon.

Etter § 4 kan departementet vraka folk det er gjort framlegg um, i fall det meiner at dei ikkje hev rett målsyn. Og departementet kan sjølv velja ut medlemer og varamenn millom deim som er oppførde i framleggi. Ingen kan då venta at det kjem med andre enn rettruande!

Då kyrkjedepartementet i si tid gjorde framlegg til Stortinget um ei årleg løying på 300 spesiedalar åt Ivar Aasen til målgranskning, vart det ikkje sett upp bindande fyrsegner. Grunnen var at «en saadan Indskrækning efter Departementets Formening turde befrygtes at ville kunne have en hemmende Indflydelse paa hans Virksomhed».

I dag ottast ikkje departementet at det bundne mandatet kan få ein tilsva-

rande verknad på nemndi.

I éi leid er departementet redd at fyseregne skal stengja einkvan ute. Når det gjeld dei mest samnorske. Dei som alt er i krithuset hjå riksstyret. Proposisjonen nemner s. 13: «Ein er merksam på faren (!) for at føresegna kan stengja ute representantar som i si målform går lenger i samnorsk lei enn noko av dei offisielle skriftmåla på det tidspunkt gjev hove til». **Då** er det ikkje måte på til umpsut i departementet. Klårare kunde det ikkje berrleggja den røynlege planen med målnemndi.

Og desse medlemene kallar departementet representantar! Dei vert i røyndi talsmenn for ein språkpolitisk fiksjon, reidskap for ei teoretisk framtidsvon. Dette skal universiteti vera med på!

«Bokmål og nynorsk skal ha lik representasjon i nemnd», stend det i § 3. I merknadene slær departementet føtene undan heile paragrafen: Han skal «ikkje vera til hinder for at det blir nemnt opp folk som ikkje har teke standpunkt til noka av dei to målformene!» Det greider seg at institusjonane som gjer framlegget segjer ifrå um det mål vedkomande skal representera i nemndi!

Kva vert då att av lik representasjon? Det kan radt verta bokmåls- eller samnorskfolk alt ihop; menn som ikkje gjer det aller minste for å verja nyorsknen.

Det kan ikkje godkjennast at landsmålet fær same medferd som i siste målbrigde. I mange ting avgjorde bokmålsfolk dei endelege formene i nyorsk!

Det me treng er eit **tvobytt** akademi, ei deild for kvart mål. Inkje skulde vera meir rimeleg enn at berre dei som sjølve brukar og kjenner seg heime i nynorsk, fastset rettskrivingi. Då fekk akademiet autoritet og arbeidsro. Det siste er ikkje minst viktigt. Vil riksmaktene atter gjera vald mot landsmålet, då vert det strid som fyrr.

Departementet freistar å gjera det av med motmælet på ein heller lettvinnt måte. Me les s. 12: «Den tvil og dei motlegg planen er møtt med, er i sine hovudtendensar utslag av dei same synsmåtar, stemningar og kjensler som har gjort seg gjeldande i alt språkleg reformarbeid fram gjennom ára.»

Eg trudde sovore låg under nivået i ei kongeleg tilråding. Kritikken mot fyrste framlegg til målbrigdet i 1938 var då ikkje meir stemningar og kjens-

lor enn at han vart høyrd, og at riksstyret til sist gjorde mange rettingar i samsvar med motleggi.

I det generelle oversynet heiter det same stad: «Heller ikkje bør samarbeidet i språknemnda vera til hinder for arbeidet med å odla og dyrka kvart mål for seg og gjera det stendig betre og meir brukført på alle område.»

Dette høver ikkje serleg godt i lag med ordi åt riksråden i kringkastingi 17. februar i fjar, då han tala um oppgåvone åt målakademiet. Han sa: «Det er ikkje råd å dyrka språket slik dei gjer i andre land der dei har berre eitt språk å arbeide med.»

Kva skal ein leggja til grunn?

Når me eingong er eit målkøyvt folk med two jamstelte riksmål, må desse kunna dyrkast likt med andre nasjonal-mål.

«Ei fredeleg tevling mellom måla på dette området bør nemnd stø av beste evne, slik og vedtekten § 2, pkt. 5 opnar hove til», heiter det i proposisjonen. Slær ein upp på dette stellet, ser ein at dét berre gjeld måldyrking «som tener hovudføremålet til nemnd». Då vert det inkje att av dette heller.

Um fagsekretærane i nemndi segjer departementet at dei skal tilsetjast for berre fem år um gongen. Desse tenestemann må ikkje sitja so lenge at dei «går trøytt og stivnar til». Kan henda riksstyret tykkjer det er greidt å kunna kvitta seg med folk som vert for sjølvstendige.

Kvífor presse og kringkasting skal vera med i målnemndi og ikkje teatri, er uskynleg. Journalistane som lever i dagleg tidsnaud millom fjerrskrivar og rotasjonspresse skal ha sæte i nemndi, men ikkje skodespelarane som dyrkar ordet medvite i si kunst. Det verkar serleg urettvist mot nynorsk, som enno vantar ein landsgild talenormal. Her set me serskilde voner til Det Norske Teatret.

Departementet talar jamt og samt um folkemål. Likevel skriv det «vraka framlegg av grunnar som dei nemnde», «viser ein til fylgjande paragraf», «vera hove til seinare endringar», og «Som nemnt synest det stort sett rå semje om at det er trøng til ei slik fast språknemnd». Folkemålsproposisjonen hev mykje ufolkeleg, byråkratisk og unorsk ordleiding.

VIII.

Det hev med rette vorte sagt at framlegget frå plan-nemndi vitnar um hast-

Til side 12

Målakademi eller avnorskingsnemnd?

Frå side 11

verk. Nemndi vart oppnemnd 31. mars 1949 og hadde tilrådingi si ferdig 1. juli same året. På den snaude tidi tyktest det uråd å gjera dei etterrøknader som trøngst. Men for sume av medlemene var det vel meir um å gjera at saki kom upp i Stortinget fyre den nye valboken.

Dr. Ingeborg Hoff, som dissenterte i nemndi, kom med harde ord um arbeidsmåten: «Det er ikkje vitskapleg forsvarleg å leggje fram framleggset fyrr ein har forma ut dei problem som melder seg i samband med det.»

Garm d.y.:

Vassdass

Me hører til dei som skumles bladi til dei ymse målideologiske fløyane, både Riksmålsforbundet og Språkleg Samling. Sistnemnde **blekkja**, som det heiter no, er eit hugnadsamt prent, sagt høvisk; det er spissorganet til Landslaget for Språkleg Samling. Siste utgåva er tydeleg merkt av ålement tvisyn, og jamvel nummereringi syner seg i dubbel skapnad. Bladutgåva er både nr. 4/1989 og nr. 1/1990. Ei uvanleg serbragd, lyt me segja, som gjev grunnar til ettertanke.

Bladet løyner ikkje at **Landslaget** nyleg hev runda 30-års grensa; gamle flosklar vert som nye. Visseleg kjem det fram litt tvil um nemningi **samnorsk** bør skiftast ut med **fellesnorsk**, men samstundes finn me eit fromt ynskje um at 90-åri må verta «samnorskens tiår». Smør, sa kjerringi. Samnorskblekkja gjeng i ord imot måltek-nokratisk ihopmengjing av dei to skriftmåli, men vil i same andedrag ta ka upp att tråden frå 60-talet og fablar um ein ny samlenormal. Korleis ein slik samlenormal skal verta til utan på måltekno-kratisk vis, er ei gåta som bladet naturleg nok ikkje freistar å løysa. Ja, ja. Me fær berre venta og sjå kor det gjeng med det gamle luftslottet denne gongen.

Me ser elles at formannen i **Landslaget** hev vorte nekta å koma til ordes i språkrådsprentet «Språknytt». I dette prentet, offentleg utkosta, vilde dei ikkje ha ordskifte um vedtak i Rådet som folk var usamde i. Me kjenner godt til slik avart av ytringsfridomen; i Aust-Europa hev dei nyleg kasta liknande einsretting på dør. Men slikt rekk ikkje fram til Språkrådet, nei. Ein

Stortings-proposisjonen er like lett gjord. Riksstyret gjer ingen ávorleg freistnad på å greida ut problemi og klårleggja målstoda på beste måte. Det ruskar ihop likt og ulikt og talar i røyndi ikkje um anna enn målpolitikken gjennom åri. Tingmennene skal visseleg gjevest den trui at dei her stend framfyre spursmålet um framstegsvilje eller bakstræv.

Det einaste Stortinget skulde gjera, var å senda tilrådingi attende åt riksstyret og beda um eit nytt og velbukt framlegg etter at sakkunnige hev gjort det fyrearbeidet som trengst.

Då Ivar Aasen etterviste einskapen i

skulde tru at jamvel der måtte det finnast einkvan som skynar at skal det gjevest grunnlag for ordskifte, må det gjelda ting som folk er usamde um. Statsautorisera sanning hev aldri vore av det gode, men det er tydeleg at «Språknytt» framleis held i hevd ei ser-utgåva av demokratisk sentralisme.

Formannen i **Landslaget** hev «egentlig generelt stor respekt for det arbeidet Språkrådet gjør», segjer han, og det var i våre øyro stridt sagt. Men kva var det so formannen skreiv som språkrådspotentataane nekta å prenta? Jau, han skreiv ikkje anna i det vesle skjemtefulle innlegget sitt enn at språkrådsnemningi **FD** kom for seint til å kunne avløysa **PC** - for den gogni på norsk hev vorte kalla **personleg datamaskin** og som på engelsk heiter **personleg computer**. Dette vart for hard kost! For vår prat vil me segja at me mislikar alle desse endelause avstyttingane, som er utslag av åndeleg latskap og gjer målet uskynleg for mange; skriv ordi heilt ut, då skynar alle meinings.

I nappetaket millom språkrådspavar og samnorskformann lyt me soleis til eit avbrigde segja oss samde med sistnemnde. Han håvar unekteleg inn tilleggspoeng når han dessutan minner Språkrådet um at det i norsk mål bruk lenge hev heitt WC - av water closet - trass i at det etter språkrådslogikken burde heite VD - vassdass. Ja, samde og samde, fru Blom. Me er samde i at han burde få kome til ordes.

Formannen fortel at han i grunnen sende innlegget til «Språknytt» for å finna ut um der fanst likt til sjølvironi i kompaniet. Jammen kann du spryja! Dei stadfeste for allverdi at sjølvironi var ukjent i dette selskapet, og for oss kom ikkje denne klårgjeringi serleg uventa.

dei norske målføri og gav deim ein sams skriftnormal, skapte han i røyndi ei ny tid for heile folket. Men aldri hev det tedd seg klårare enn i dag: Dei stendige brigde i nynorsken veikjer bandi millom målføri og trugar med å riva ned att Aasen-verket.

Fær den nynorske normalen ikkje fred, og slepp han ikkje fleire inngrep, kjem formverket og den indre samanheng til å rakna. Då fell nynorsken etter kvart attende i ulike bygdemål og alt ligg ópe for norsk-dansken.

Som sagt, i Språkleg Samling vert gamle floskar som nye, og dei manar jamvel fram floskelen um «konservativ nynorsk og andre folkemålsfjerne variantar». Men ingen teikn til nytenkjing eller umtenkjing, ikkje å nemna ettertanke um kva den tilsikta målblandingspolitikken hev ført til, økvifor og korleis, og kva han må føra til for norsk mål um politikken mot alt folkevit skulde reisa hovudet att. Men sidan me her vil tyda alt til det beste, legg me til: so lenge Landslaget held seg til uppnorskning av det nyuppdanska bokmålet, driv laget eit historisk rettkome arbeid.

Norsk bondemotstand 1300-1700

I **Heimen** nr. 2-1990 skriv Steinar Imsen um motstanden til dei norske bøndene mot dei kongelege makthavarane i tidi 1300-1700. Imsen søker etter den latente motstanden, dvs. motstand innebygd i systemet. Halvdan Koht er den sogegranskaren som mest hev tala um vedvarande klassekamp i tidbolken - strid røtt i motstandar millom yverklasse og underklasse. Koht hadde dessutan vake auga for nasjonale motsetnader.

Imsen peikar på den etter måten trygge og sterke stoda til bøndene i Noreg og Norderlandi, kanskje frårekna Danmark, jamfört med bøndene i Mid-Europa. Bondemotstanden var jamnast lokal, gjérne vend mot serskilde kongelege leigetnarar, eller utløyst av serhendingar. Til døme på reisingar med meir álmenne siktet mål møter me **Amund Sigurdsson Bolt** i Borgarsysla i 1430-åri, der var ein viss nasjonal bakk-

Til side 16

Samnanger står i takkeskuld til fyregangskvinna Kari Øpstad

A v Sverre Sjursen

Dr. Kari Øpstad og den trufaste hunden hennar.

Kari Øpstad tok medisinsk embetseksamen i 1923, og var først eit år ved Rogaland sykehus i Stavanger. Våren 1924 var ho ein av 4 søkerar til kommunelækjar-stillinga i Samnanger, som ho fekk, og tok til her i juni same året, med ei årsløn på kr. 4000,- + fritt hus og hage. Samnanger hadde då i nokre år havt einærverdig eldremann som lækjar og når det no kom ei ung bondegjente med lange fletter lagd i ring rundt hovudet, so var det litt skepsis blandt folk, - kanskje då særlig millom mannfolka -. For 70 år sidan var det uvanleg med kvinnelege lækjarar på landsbygda, - men folket i Samnanger fekk raskt ei onnor meinung om den nye doktaren, alle vart etterkvar velnøgde med henne. Ho var myndig og streng, men på same tid både venleg, snild og omsorgsfull, so heile bygda vart etterkvar svært glade i dr. Øpstad. Ho vann folket sin tillit og vyrdnad og var alltid velkommen i alle heimar rundt i Samnanger.

I 1920-åra var det ein hard jobb å vera doktar i ei vestlandsbygd som Samnanger. Det var smått med vegar, få bilar og lite med vegbrøyting om vinteren, so doktaren måtte ofte brukha skifor å koma fram til dei ymse grenadene, - og elles var det hesteskiss eller båtskyss.

I den tida dr. Øpstad var i Samnanger, var det mange grender som ikkje hadde noko vegsamband, det var ikkje veg fram til Trengereidfjord, Rolvs-

våg, Solbjørg, ikkje til Kvernes og Lid, ikkje til Utskot, og ikkje til Bjørnåsen, Holmane eller Fossåsen, og det var heller ikkje veg til dei mange fjellgardane som: Tveiterås, Totræ, Nyutløtræ, Dyrhovden, Sæterhaug, Høysæter eller Svensdal. Idag kan ein køyra bil like til døra dei fleste stader i bygda.

Men dr. Øpstad var aldri kvidesam når nokon var sjuke og trond lækjarhjelp, ho tok seg fram både sumar og vinter - og ofte i iver og kanskje også nattarstid - når nokon kom og banka på i doktargarden, - telefon var det få stader i Samnanger i den tida.

Men om det var slitsamt å vera doktar, so hadde ho tid til å vera med i mykje anna gildt arbeid i bygda. Folket gav henne tillit til å vera med i soknerådet og i heradsstyret. Som medlem av Samnanger heradsstyre var ho den fyrste kvinnen som kom med i eit heradsstyre i Midhordlandsbygdene. I 100 års-soga for kommunalt sjølvstyre - 1837 - 1937 - er ho den einaste kvinnen ilag med 654 menn som har vore heradsstyremedlem i desse bygdene.

Dr. Øpstad var ein stor barneven, og alt året etter ho flytta inn i doktargarden på Tysse tok ho til som leiar i sundagsskulen her. Og her gjorde ho eit stort og gjævt arbeid, og ofra mykje både tid og pengar, ho kjøpte nye songbøker til alle borna, og ho gav også ei ny flott fana til sundagsskulen, den er enno i bruk på Tysse.

Ofte bad ho heile barneflokken heim til seg i doktargarden, både i jola og til andre tider i året, - og her var det at dei fleste av borna for fyrste gong fekk sjå og høyra radio, - for dette var i radioens barndom. Om sumaren tok ho alle med på turar, t.d. til kyrkja på Ålland, til Os, til Moldegård og til Os gamle prestegård, der tala prost Saure til borna.

På Tysse har det i alle år vore skikk at hornmusikklaget går frå hus til hus grytidleg om joledagsmorgenon og spelar joletonar, og dei tok som regel til i doktargarden. Alle visste at dr. Øpstad sette umåteleg mykje pris på dette, men so var det eit år det kom noko i vegen for musikklaget, slik at dei måtte utsetja morgankonsernen. Dette hadde nokre av sundagsskulegutane fått greide på - og tidleg om jolemor-

gonen stillte 4 smågutar opp utanfor doktarhuset og vekte dr. Øpstad med vakre joletonar, - spela med munnen etterlikna hornmusikk. Alle som vokste opp som born i dei åra dr. Øpstad var i Samnanger, har mykje å takka henne for, og har mange gode og lyse minne om henne.

Det må også nemnast litt om dr. Øpstad si store hjartesak: Fråhaldssaka. Den 8. november 1928 gjekk ho inn som medlem av I.O.G.T. -losjen på Tysse, og dette var opptakten til eit aktivt og inspirerande arbeid for å få folk til å sjå faren ved alkoholmisbruken.

Dr. Øpstad vart mykje nytta som talar på møte og stemmer, og då var det svært ofte at det var denne hjartesaka si ho tala om.

Ho skriv ein stad:

«Det er trist med all skadeleg og unaturlege mode- og vane-tyranni. Men av alt trist er drikkeskikkane med rusdrykk det verste. Ingen folkesjukdom er så trist som alkoholisme. Og den er verre å få bukt med enn alle dei andre folkesjukdomane. Smittekjeldone - dvs. alle «glas i skjønnhet» må vekk!! Og dei kjem ikkje vekk fyrr alle bra folk vender alkoholen ryggen. Og skulde det vera for stort offer for å hjelpe so mange ulukkelege menneske? Nei! og etter nei! I bygdene her er truleg mindre alkoholbruk, og difor færre alkoholskadde enn dei fleste andre stader. Men ein må vera blind om ein ikkje ser rusdrykkens myrke uhyggelege skuggar og ikke her. Trass alle store framsteg med helsestellet er det enno mange og store oppgåvor å løysa. Men framum alt må alle folk med vilje og hjartelag vekkjast til effektiv strid mot den urgarme folkesjukdomen alkoholisme.» - Dette er mektige ord og meininger som er verdige dr. Kari Øpstad sitt minne.

Det vart stor ståhei i Samnanger då dr. Øpstad sa opp stillinga si hausten 1931, det kom som ei bombe på bygdefolket. Ein underskriftskampanje mellom folket og skriftleg oppmoding frå heradsstyret om å ta oppsegjinga attende - hjalp ikkje, dr. Øpstad hadde alt festa seg til lækjarpraksis i Sarpsborg og måtte fara dit. Men saknet var stort i bygda! Ho hadde då vore vel 7 år i Samnanger.

Men gledelegvis kom ho attende til våre bygder då ho frå 1. august 1938 tok til som distriktslækjar for Fusa og Samnanger. Ho var i denne posten til lenge etter aldersgrensa, ho slutta i 1962, då var ho 72 år!

Dr. Kari Øpstad i samrøda med ein pasient.

Sjur Bygd-seminar på Voss Folkemuseum

Hordaland Folkeopplysningsråd og Folkeakademi hev bede inn til eit Seminar um diktaren Sjur Bygd, den fine folkelivsskildraren og målkunstnaren frå Vossestrand som er vorten meir påskyna etter som ári er gjengje.

Sjølvsgart er Vossabygdi vald til møtestad når minnet um diktaren frå Myrkdalens skal blenkjast upp. Laurdag 6. oktober er heile dagen og kvelden sett av til dette seminaret, og det skal haldast på Voss Folkemuseum på Mølster. Voss kulturstyre er med på tilskipingi, saman med Folkeopplysningsrådet.

Fyrsteamanensis Idar Stegane skal tala um diktaren Sjur Bygd og korleis han er plassert i litteraturen. Lektor Gunnar Andreas Schei talar um menneskeskildringi hjá Sjur Bygd, forlagsmannen Johannes Gjerdáker skal tala um språket som verkemiddel i diktningi hans Sjur Bygd, professor Hans Skjervheim som er sambygding til Sjur Bygd tek fyre seg miljø og bakgrunn for diktaren, og forfattar Ola Jonsmoen skal tala um Sjur Bygd set frå vår tid.

Til slutt skal det vera panelsamtale um Sjur Bygd, med Åshild Skulstad og ordstyrar.

Og det sluttar med kulturveld. Der vert med mange som kjende diktaren godt, og dei skal berra fram personlege minne.

NMU-verksemد i skulane

Målungsdomen var som vanleg i verksemد då skulane opna, med påminningar um nynorsk skulemål og nynorske lærebøker. NMU hev laga mykje hjelpetilfang som målelevar og målstudenter kann nyitta i opplysningsarbeidet.

Gåveliste for Vestmannen

Knut Rysstad, Kristiansand, 200,-.

VESTMANNEN
Helge Liland
5065 Blomsterdalen
Bankgiro: 8401.21.43027
Postgiro: 425 63 92

Gled venene med gode bøker frå Norsk Bokreidingslag

Gunnar Gilberg: *Sjå attum*

Ei stringent, konsis og tankemanande diktsamling som klårt syner at den klassiske nynorsken er eit framifrå medium for modernistisk lyrikk.

Hefta kr. 80,-

Jostein Krokvik: *Det gátefulle tårnhuset*
Ei frisk og velforma forteljing for unge lesarar med sans for måneskin, mystikk og tankjeggjande spaning.

I band kr. 108,-

Johannes Krysostomos (Jon Gullmann):
Den guddomlege liturgien
Eit klassisk liturgisk skrift frå den austlandske kyrkja, umsett til norsk av Ola Breivega.

Hefta kr. 100,-

Bjarne Bratteteig: *Aanebjør*

Minne frå livet på ein sørlandsk heidegard i ári like etter siste heimskrig. Illustrert av Lars Slettebø.

Hefta kr. 115,-

Einar Ullestads: *Folk til fjells*

Ei forteljing um to fjellgardar i Vossaveldet kring 1860 - um oppvekst og harde livsvilkår, men òg um gledor og rike dagar i fjellheimen. Illustrert av Ivar Kvåle.

I band kr. 115,-

Gustav Indrebø: *På norsk grunn*
Minneskrift med eit par utvalde artiklar og ein komplett bibliografi over alle kjende Indrebø-arbeid, frå bøker og tidsskriftartiklar til avis- og bladstykke.

Hefta kr. 125,-

Ragnvald Vaage: *På botnen*

Forvitneleg og krass roman frå Bergensmiljø først på 1900-talet. Jubileumsutgåva med etterord av Lars Amund Vaage og umslag av Magne Kjellesvik.

I band kr. 185,-

SERTILBOD:

Gustav Indrebø: *Norsk Målsoga*

Hefta kr. 150,-

I samband med 100-års minnet for professor Gustav Indrebø sist haust vil Norsk Bokreidingslag gjeva eit avslag på kr. 100,- til studentar og skulelevar som ynskjer å kjøpa dette standardverket um den norske målsoga. Tilbodet gjeld ut 1990.

Skriv til:
NORSK BOKREIDINGSLAG
Postboks 2672
5026 Bergen-Møhlenpris

Gamle ord og ordnottar frå Hålandsdal i Fusa

Samla av Lars Holdhus

I skrifti «Fusa før i tio» som Fusa Kulturminnelag gav ut i 1989 stod sette utvalet av ordnottar frå Hålandsdal. Lars Holdhus hev samla oppimot 3000 ordnottar, med tydingar. Samliniane hans vitnar um eit rikt bygdemål.

Trykket skal liggja på den eller dei vokalane som er understrekne.

Døratrøa:

Nokon som rek i dørene, inn og ut, utan kanskje å ha noko ærend, som ikkje giddar å ta seg til noko skikkeleg arbeid. Kunne bli eit åder, sjå der.

Åder:

Plagsamt påheng.

Hørkleia:

Ujamnt, om därleg høvla og pussa veggjar, golv og møblar, ja også brukt om ujamn vegbane.

Barkjæ:

Vond hals, uklår tale, halse-sykje, he(a)rkjen i halsen, forkjøling i emning.

Tisjen:

Tidig, lettliiva, lett å vera saman med.

Bønes ves'n:

Brukta om ein velstelt gard, eit velstelt tun, velstelte hus, rikt og gjerne kostesamt innbu, mange og velstelte husdyr. Det vitna om at det var velhaldne og ordens folk som budde på den garden.

Reks (riks):

Det reksar, knirkar som i ei dør. Brukt om personar som støtt går og reksar og klagar over nokon eller noko.

Brakla:

"Ka æ det du brakla mæ?" Ofte sagt til nokon som balar med noko ein har lite tru på at dei får til.

Kramas:

"Da va då følt te kramas du har mæ dæ!" Gjerne sagt om eit flyttelass, eller til eit barn som dreg med seg mange leiker, og gjerne ting som tykkjest ubrukande i leiken. Somme voksne samlar ofte på ubrukande ting, og får då gjerne høyra: "Hiv alt datta kramasæ!"

Tronst te:

Kome seg, vakse, blitt større og kraftigare, men og om nokon som har kome seg etter sjukdom.

Palsatar:

Stor, helst for stor. "Da va ein fæla palsatar te spikar du har brukta her, dæ'kjæ løyæ fjølo har klovna."

Rå or:

Vakna etter søvn, koma til seg sjølv, gjerne etter uvit.

Vørk for:

Har omsut for henne. Guten var noko sjukleg i oppveksten, så foreldra var ekstra vørke for han.

Nyfykjæ:

Da va nyfykjæ mæ ferske poteter. Sjå og fykjen.

Fykjen:

Blid og gjerne smeikjen, brukt både om folk og dyr.

Skreppa:

Skryta over/om nokon.

Das'n:

Trøytt, sovniig, eller gjerne ikkje heilt frisk.

Dalga:

Slå til nokon/noko. Men på somme tun brukte dei ordet dalga om det å slå i hel, slakta: "Me har dalga den sidna ver'n no."

"Dei æ ãnn an vær"

(Dei er einannan verd):

"Lok ette ambar'n." "To alæ (alner) tå sama stykkjæ." Negativ omtale av to personar.

Bussig:

Rund og god.

Teikna av Oddvar Storli i 1989.

Deisa:

Deisa ned, ramla ned, detta ned. Slå. "Han deiste te hen med knyttneven." Sjå og dalga.

Brøkkja, brytja:

Ein som brøkkjar på, som ser seg lite føre, driv så hardt på at han bryt sundt, riv ned.

Sokk, sokkasø:

Tunt skvip. Helst om mjølkeblanding.

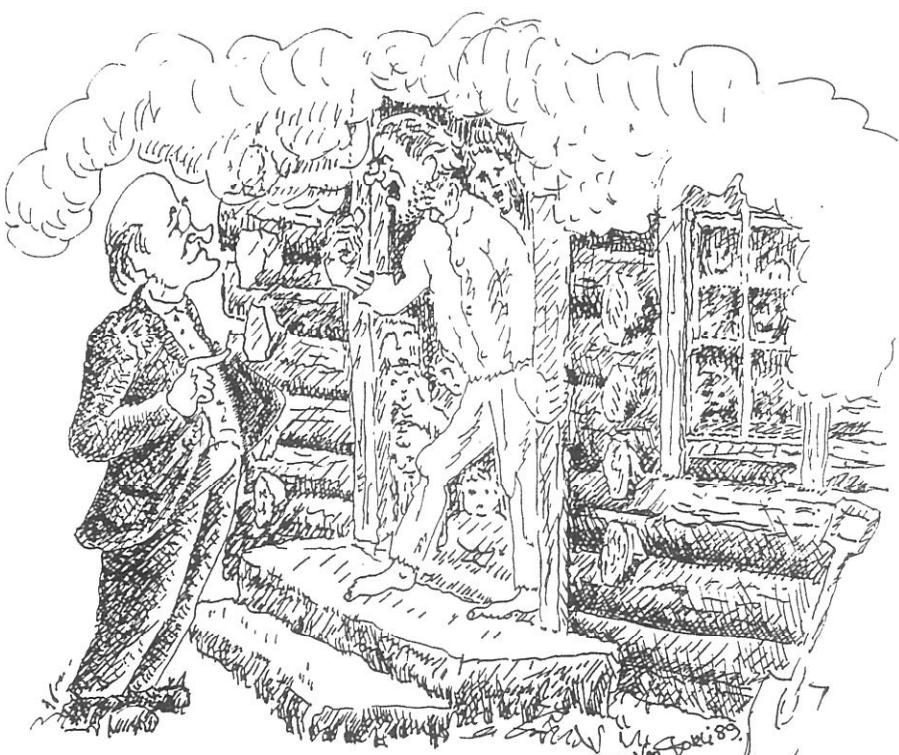
Her budde storken! Men det er lenge sidan

Denne teikninga laga Fusa-kunstnaren Oddvar Storli til «Fusa før i tio». Det er eit kulturskrift som Fusa Kulturminnelag gjev ut. Og no let me fantasiene spela ut: Mannen som stend framfyre troppi til huset er ein gammal lækjar, ein av fyremennene til dr. Kari Øpstad. Han vil sprjøra um

helsetilstanden i denne heimen. Mannen kjem farande, og kona i huset glyttar yver oksli hans.

Då lækjaren ser barneandlet i alle glas og gluggar, seger han skjemtande: - Her ser det ut til at storken er gjest svært ofte!

- Storken! svara husbonden. Han bur her!

Teikna av Oddvar Storli 1989.

MARØY LARS BJARNE
ELTSMARKEN 14
5034 Y LAKSEVÅG
ANTALL EKS 1

ISSN 0800-8647

Norsk språknemnd frå sigerviss . . . *Frå side 8*

tar for tilrådinga. Og ikkje berre eg, - eg veit at i alle dei parti som held på fleirtalstilrådinga, er me mange som ser det på den måten og no har gjort greide for. Dei røystar som dei gjer, i tilitt til at det ikkje vert nok utglidning av det slaget som eg her har nemnt.»

På slutten av debatten sa Einar Stavang (a) ifrå seg ordet med denne grunngjeving: «Etter dei som har vore sagt til ne, segjer eg ifrå meg ordet.»

Kjell Bondevik slo fast at «norsk Folkesprog» etter Aasen sin definisjon var grunndragi og systemet i det norske målføreriket; det er desse grunndragi skriftmålet må byggja på, elles vert det sundbrote innanifrå; ein må halda seg til dei formene som fell inn i eit system med samanheng, konsekvens og nasjonale sermerke; det skal vera ei viss høgtid yver eit skriftmål, ein må verna den nedervde skriftradisjonen og ikkje sleppa inn utvatna og nedslitne former. Talaren bad um at dei som hev størst kunnskap um målet vert tekne med på råd og nemndi samansett på ein slik måte at ho fær autoritet og arbeidsro.

Formuleringane i innlegget åt Bondevik, seinare kyrkje- og undervisningsminister, var ord um anna jamt identiske med teksten i skriften av Sørbo.

Eine målmann etter hin gjekk på talarstolen og trøysta seg med at språknemndi skulde arbeida vitskapleg og avgjera alle spørsmål etter samvitsfull gransking. Røiseland hadde eit merkeleg serstandpunkt: «Når det gjeld å få eit skriftspråk, då er ikkje vitskapen nok. . . Vi må gjera visse praktiske tiltak. . . Jamvel Aasen. . . var i tvil om linene ei tid. Det var òg ei praktisk avgjerd for han.»

Like underleg argumentera Lothe. Etter hans mening var det usakleg å debattera det som hadde vore sagt i det offentlege ordskifte um framleggat å plan-nemndi og proposisjonen frå riksstyret. Desse dokumenti ligg ikkje fyre i dag, sa han, det er tilrådingi frå kyrkje- og skulenemndi som skal vera emne for debatten.

Lagtingspresidenten lest gløyma at tingmennene nyst hadde fenge tilrådingi i hendene og snaudt nok havt stunder til å studera teksten. Utanfor Løvebakken rokk mest ingen å gjera seg kjend med tilrådingi, og endå mindre kommentera henne, på dei to dagane mellom prenting og avgjerd. Like eins såg Lothe burt ifrå det principielle ved fyrearbeidet, dvs. komiteutgreiding og proposisjon: At desse seinare vert eit obligatorisk tolkingsgrunnlag saman med tilrådingi frå kyrkjenemndi og debatten i tinget.

Mange tingmenn tok sterke og gode etterhald

for røystingi si, men dette vart knapt ansa då språknemndi kom i arbeid. Resultatet var ei systematisk avnorsking etter fleirtalsvedtak utan vitskapleg gransking. Dette var grunnen til at dei to fremste målsmenn for nynorsk, professorane Sigurd Kolsrud og Per Thorson, gjekk ut or språknemndi.

Me kjenner alle den ynkelege lagnaden åt Norsk Språknemnd: Ho miste etter kvart all fagleg og moralsk vyrdrad og gjekk til sist i full uppløysing.

Riksmaktene lærde vel litegrand av dette mistaket, men det vart ein tolleg kostesam lærdom.

Det nye Norsk Språkråd vart i ymist bygt opp på ein annan måte, det er bytt i two deilder, teaterkunsti hev kome med og landsmålsakademiet Norsk Måldyrkingslag fekk ein målmann.

Målstoda hadde visseleg sett onnorleis ut i dag, um riksstyret i 1951 hadde slakka litegrand på si sjølv gode maktglede og heller lydd på dei råd og åtvaringar som det fekk i tide - m.a. i «Målakademi eller avnorskingsnemnd?», som Vestmannen prentar upp att.

God og rimeleg mat
får du på

Kaffistova til Ervingen

Torgegården, Strandkaien 2, 5000 Bergen

BUNADSØLV — POKALER — PREMIER

Vi har gaver
for alle anledninger

magnus aase A/s
gullsmed

Strandkaien 6 — Telefon *32 01 60

Norsk bondemotstand 1300-1700

Frå side 12

grunn, og hunheren - eller klubbeherren - i Setesdal i 1440-åri som vilde slå i hel «alle fogter og lensmenn og siden reise menig mann ok gaa all verden over». Utetter 1400-talet vart dei kongelege umberdsmennene utlendingar, og motstand kunde ha nasjonal rot. I tidi kring truboti (reformasjonen) stod luter av landet i kok, serleg Vestlandet.

Synsmåtane til bøndene studde seg til eldre «lov og sedvane», og millom årsakene til den måtehaldne bondemotstanden finn Imsen den heller sterke bondemakti med ráderett yver eigi jord. Noko røynleg adelsvelde fanst ikkje. Fråstandane i landet er dessutan store, og folk såg jamnast lite til makhavarane. Serleg vekt vart lagt på sjølve styringsskipnaden som var røtt i det gamalnorske kongedømet, med bonde-medverknad i tingskipnad, rettargang, forsvarsstell og skilsdomssaker. Det finst elles ulike meininger um Sverreætti, og Imsen er sers varsam med konklusjonane.

Din lokale storbanks

FOKUS Bank